

Vändra Martini kiriku ehitas
Pärnu ehitusmeister Stahmer,
1841 lisati torn. (Foto: H. Pärdi, 2018)

ALEVITE PÄRLEID

VÄNDRA

Heiki Pärdi

FOTOD: AUTORI KOGU, MUINSUSKAITSEAMETI ARHIIV, EESTI PÖLLUMAJANDUSMUUSEUM

Vändra on üks tüüpilisi Eesti 19. sajandi teisel poolel kihelkonnakiriku ja kõrtsi juurde kujunenud aleveid. Selle vahetus naabruses paiknes Vana-Vändra mõis. Alevi vanim hoone on 1787. aastal Pärnu ehitusmeistri ehitatud kirik, millele 1841. a lisati torn. Teine vanem ehitis praeguses alevis on 1835. a rajatud kena kaaristuga suur mõisa ait. Aleviku areng kiirenes 19.–20. sajandi vahetuse paiku, kui Vändra mõis hakkas elamute ehitamiseks rentima krunte.

1909. a oli Vändras 34 puumaja ja 300 elanikku, kirikukõrtsis oli võõrastemaja, lisaks kiriku- ja vallakoolile tegutses siin ka kurtummade kool, mille 1866. a asutas pastor Ernst Sokolowski. Siin oli mitu kauplust, töötas 2 rätsepat, 2 seppa, 2 tiserit, kingsepp, kellasepp, lihunik ja korstnapühkija. Suuremaist ettevõttest oli sellal Vändras Adolf Jaasoni jahu-, värvi- ja villaveski ning Juhan Adamsoni kraasi- ja värvimiskoda. Igal reedel

oli avatud turg, kaks korda aastas (20. septembril ja 29. novembril) toimus Vändras laat. Alevikus tegutses ka 4 voodikohaga kihelkonnahaigla ja 1882. a asutatud apteek. Korra järgi valvas kohalik mõisapolitse.

1913. a ehitati Vändra Hariduse Seltsi algatusel tütarlaste kooli jaoks oma aja kohta moodne omapärase arhitektuuriga koolihoone, mille projekteeris insener Karl Jürgenson. Hiljem tehti sellele ilmetu juurdeehitus.

> Üks vanemaid hooneid Vändras on endine mõisa ait, ehitatud 1831. (Foto: V. Ranniku 1973, Muinsuskaitseameti arhiiv)

< Vändra Hariduse Seltsi koolimaja. 1913. Insener Karl Jürgensoni projekt. (Foto: H. Pärdi, 2009)

< Vana tänav 40: elu-ärihoone. 1921–1928. (Foto: H. Pärdi, 2009)

< Vana tänav 55: suurem elu-ärihoone 1920. aastast, kus omal ajal asus alevivalitsus. (Foto: H. Pärdi, 2009)

< Vana tänav 58: J. Mölderi elu-ärihoone, kus varem töötas raamatupood ja sidekontor. (Foto: H. Pärdi, 2009)

Alevi keskseks peatänavaks ja ärisooneks kujunes 1920. aastail endine Pärnu-Paide maantee, millest sai Vana tänav. Tänaval oli korralik munakivisillutis, kõrval plaatkõnnitee. Seal paiknes hulk erinevaid asutusi, ettevõtteid, kauplusi ja ärisid. Siin arendas tegevust muuhulgas ka Vändra Kaubandusühisus, ehitades 1938. a uue kaubamaja (Vana 60). Paljud tollastest hoonetest on aja jooksul ümber ehitatud, nagu näiteks Vana 62 (ehit. 1932), kus praegu asub muusikakool. Algselt oli majal kolm sissekäiku. Sarnase arhitektuuriga majal Vana 67 oli varem samuti kolm sissekäiku ning enamik aknaid kõrgemad kui praegused. Viimasel ajal on põhjalikult ümber tehtud ka maja Vana 68, millel oli algselt kolm ärklit, nüüd on järel kaks, kahe sissekäigu asemel on järgi üks, uued ja teistsugused on aknad jmt. Nüüd on hulk neist hooneist jäänud tühjaks.

1928. a avati Lelle-Papiniidu (Pärnu) raudteeliin, millega koos ehitati haruliin Viluvere-Vändra, mis töötas kuni 1969. aastani. Raudteejaama hooned ehitati

sarnases stiilis teiste Pärnu kandi raudteemajadega Sindis, Viluveres, Tootsis ja Eidaperes arhitekt Leon Johansonini projekti järgi.

1950–1962 oli Vändra samanimelise väikerajooni keskus. Sel ajal ehitati siia esinduslik stiilne administratiivhoone, kus asusid kohalik parteikomitee ja täitevkomitee. Pärast Vändra rajooni kaotamist toodi parteimajja üle kohalik haigla, mis tegutses siin 2009. aastani. Hoone müüdi erakätesse ja praegu ehitatakse seda ümber. Lisaks sellele esindusmajale ehitati 1950. aastail alevisse ka mitu tolele ajale iseloomulikku tüüpprojektijärgset kortermaja – Vana 43, Vana 45, Vana 69, Vana 71, Vana 73. Neid lisandus alevi

◁ Uut elu tõi Vändrasse raudtee. Raudteejaama hoone ehitati arhitekt Leon Johansonini projekti järgi 1928. (Foto: H. Pärdi, 2018)

> Vana tänav 61: suuremas elu-ärihoones (1932) tegutseb Vändrast pärit helilooja Mihkel Lüdigi nimeline muusikakool. (Foto: H. Pärdi, 2009)

> Vana tänav 68: 1920. aastate stiilis kahekordse elu-ärihoone ehteks on kaks kellukakujulise kuppelkatusega ärkliit. Osa aknaid on majal tehtud laiemaks ja lühemaks ning kolmest uksest esiküljel on järele jäänud üks. (Foto: H. Pärdi, 2009)

> Kumera katusega ärkliid on olnud kohaliku ehitusmeistri armastatuim arhitektuuri-element. Neid leidub Vändra peatänaval ja selle naabruses õige mitmel majal. Tiigi 1 on üks selliseid elu-ärihooneid. (Foto: H. Pärdi, 2009)

> Eestiaege sed elamud on Vändras ehitatud samas laadis kui mujal Eesti alevites. Murdkatus oli 1920. aastail väga kuum igal pool. Lohu 5. (Foto: L. Oberschneider, 2018)

> Juba 20. sajandi alguses populaarseks saanud alevi elumaja tüüp: poolkelpkatus, katuseärgkliga, rõduga või ilma, lahtine või kinnine trepikoda, maja otsa- või tagaveranda. Vana 15 (1931). (Foto: H. Pärdi, 2018)

> Rajoonikeskuse ajal ehitati Vändrasse päris mitu suuremat kortermaja, millest üks stiilseimaid on 1957. a ehitatud Vana 73. (Foto: H. Pärdi, 2009)

< Stalinismiaja ja Vändra „pealinnaks“ olemise aja uhkeim ehitismälestis on omaaegne administratiivhoone, hilisem haigla (Vana 53). (Foto: H. Pärdi, 2009)

< Vaeseil 1950. aastail ehitati ka Vändras võrdlemisi vähe uusi eramaju. Vaatamata kasinatele võimalustele leidis nende hulgas väga stiilseid „eestiaegeid“ maju. Maja Pikk 15 on ehitatud 1959–1961. (Foto: H. Pärdi, 2018)

< 1960. aastate modernismi esindab minimalistlikus vaimus 1966. a valminud kooperatiivi kaubamaja (Vana 60). (Foto: H. Pärdi, 2018)

< Ajastuvaimu esindab kenasti 1970. aastal valminud stiilne eramu Kooli 6. (Foto: H. Pärdi, 2018)

< 1960.–1970. aastail kuumaks moehitiks olnud karniiskatus jõudis kinnistuda ka Vändras. Lohu 27 maja (1973) projekti autor on Pärnust pärit A. Roots. (Foto: H. Pärdi, 2018)

südamesse ka 1960. ja 1970. aastail – näiteks Turu 1 (1962) ja Uus 2 (1962), mõlemate valgeid silikaatseinu ilmestavad oranžist savitellistest laotud aknavahed. Vana tänava hoonestust täiendab veel 1966. a tolleaegses minimalistlikus stiilis ehitatud kaubamaja (Vana 60). 1960. aastate lõpus ehitati Pärnu-Paide maantee äärde arhitekt Toomas Reinu eriprojekti järgi kolm Pärnu KEKi Vändra osakonna elamut, millest mõjusaim on galeriielamu Pärnu-Paide 11. Selle vastas üle tee asub arhitekt Maie Penjami tüüpprojekti järgi ehitatud Vändra kolhoosi peahoone, mis sai valmis 1977. a. KEKi elamukvartalisse ehitati 1987. a arhitekt Ell Väärtnõu projekti järgi juurde veel post-modernistlik korterelamu. Alevi südamesse Jakobsoni tänavale püstitati 1978. a veetorn-elamu, teine sarnane asub Elvas.

~ Oma aja kohta (1969) väga uudse ja silmapaistva arhitektuuriga oli lumivalge modernistlik galeriimaja Pärnu KEKi töötajale, mille autor on arhitekt Toomas Rein. (Foto: H. Pärdi, 2009)

< 1970. aastate arhitektuuri esindab Vändras kõige silmapaistvamalt kohaliku kolhoosi peahoone aastast 1977, mille projekti tegi arhitekt Maie Penjam. (Foto: Eesti Põllumajandusmuuseumi fotokogu)

Varase nõukogude aja eramajadest on tähelepanuväärseim 1952. a Jaama 5 ehitatud stiilne, arhitektuurilt eestiaegseid funk maju meenutav elamu. Hilisemate ümberehitustega on see oma algse ilme kaotanud.

1999. a ehitati Pärnu-Paide maantee äärde uus bussijaamkauplus. Kõige uuemat arhitektuuri esindab Vändra hooldekodu Vihtra tee ääres, mille 5 peremaja ehitas firma Nordecon 2012. aastal.

> Jõukuse kasvades muutusid kõigile ametlikele piirangutele vaatamata üha avaramaks ka uued eramud. Jaama 3a sai valmis 1978. (Foto: H. Pärdi, 2009)

> Vändras olles ei saa mööda vaadata ka 1976. a ehitatud veetorn-elamust, mille „õde“ asub Elvas. (Foto: H. Pärdi, 2018)

< 21. sajandi arhitektuuri esindab Vihtra tee äärde rajatud Vändra hooldekodu 5 peremajast koosnev asum, mille ehitas firma Nordecon 2012. a. (Foto: H. Pärdi, 2018)

> Nõukogude aja lõpus KEKi kvartalis (Uus 13) arhitekt Ell Väätnõu projekti järgi püstitatud postmodernistlik korterelamu. (Foto: H. Pärdi, 2009)

